

hatalmat és lovagi dicsőségvágyat a vallásossággal! — melyet később az egyház kárhoztatott, éppúgy a középkor talajában gyökeredzik, mint az egyháziak vallásossága. Minthogy a középkori szent eszményével a tudomány többet foglalkozott, mint a középkori hős eszményével, így a középkort egyoldalúbbá szűrkítette, mint amilyen. Trencsényi Waldapfel Imre ezzel az átcsoportosítással ennek a világiságnak, melyről tudni tudtak ugyan, csak nem méltatták fontosságához mértén, jelöli ki a fejlődéstörténetben megillető helyét. Ez a középkori világiság természetesen fölfogható a reneszánsz kori világiság valamiféle útegyengetőjének, csak éppen nem a reneszánsz kor világiságának, mely polgári érdekű.

2. Az opus még annyira is szokatlannak ható értelmezését az oeuvre ez idő tájt keletkezett többi opusának a tanúságát használva föl (ld. erre nézve *A János vitéz és Jegyzetek Zalán futásához* c. írását), valószínűsíti. Ez a gyakorlat elvként megfogalmazva így hangzanék: az opust mint részt az oeuvre-nek mint egésznek keretében értékelhetjük csak hitelt érdemlő módon.

3. Megdönthetetlen igazságnak kell tekintenünk azt, hogy a műalkotás tartalma — végső fokon eszmeisége — minden ízében a formában — tehát a tartalmat formába átcsapó képben, a szerkezeti formában és nyelvi formában — „adatik” a műélvező számára, vagyis egyszerűbben: a műalkotás mindig megformált tartalom. Ha ez igaz, akkor korántsem délibáboskodás azt a bizonyos eszmeiséget — mondhatnám így is: magatartást, világképet — a nyelvi forma tényeiben, többek közt a szökekben kísérlni meg fölfedni. Faragó viszont rosszallóan csóválja fejét: „az a mikrofilológiai módszer, amely a versben nem egy érzelem, gondolat *egyrendületű kifejezését* látja, hanem szavak, képek aprólékosan *értelmezendő rendszerét*, valósággal csábítja alkalmazóját a túlmagyarázásra.” Vajon több-e ez a megállapítás — kérdem én —, mint ügyes játék a szavakkal? Mert ugyan honnan „sejthetni ki” az érzelemnek, a gondolatnak ama „*egyrendületű kifejezését*”, ha nem az egészet részekre törő, vagy ha úgy tetszik, a részeket egészszé ragasztó szavakból, képekből? Nem-e éppen ezeken múlik, hogy az a bizonyos érzelem, gondolat egyrendületű kifejezése miféle érzelmeket és miféle gondolatokat sugall? Minthogy ez így van, e területen sem boldogulhatni az indokolatlanul olyannyira lenézett mikrofilológia nélkül. Magatartás-, világképhordozó a poézis legparányibb atomja, a szókép is — ezt különben megtanulhatta volna már Oláh Gábornak *Petőfi képzelete* (Bp. 1909. Franklin) c. kötetéből vagy *Csokonai* c. tanulmányából (Irodalomtörténeti Füzetek, Bp. 1928. Pallas).

Ha a mikrofilológia nem lenne annyira terra incognita Faragó számára, figyelmesebben olvasta volna el a kötet *Radnóti Miklós eklogái* c. esszejét, s észrevette volna, hogy nem a pipacs „biztató piros színé”-vel bizonyítja Trencsényi Waldapfel Imre a költő szocialista voltát, hanem azzal, hogy a piros színhez egy 1930-ban fogant szóképben a lázadás motívuma is közkapcsolódik — „a fák vörös virágot lázadnak” —, s a piros virág és lázadás fogalmának az ihlet pillanatában, valószínűleg a tudatalatti világában létrejött asszociációja követeli, hogy feltegyük: a költő tudatvilágába ekkor már belegyökeredezett a forradalmiság gondolata. Nagyon primitív irodalomesztétizálás vagy irodalomhistorizálás az, mely nem mer racionális vonalat húzni a nyelvi forma és az eszmeiség között. Primitív, s arról tanúskodik, hogy aki így „úzi” ezeket a tudományokat, abban a marxizmus irodalomszemlélete nem több felszínes szólamnál. (*Akadémiai Kiadó 1966.*)

VAJDA LÁSZLÓ

DERNŐI KOCSIS LÁSZLÓ: BAJCSY-ZSILINSZKY

Bajcsy-Zsilinszky életútja kutatásának két probléma feltárása ad értelmet: egyrészt lehetőséget teremt annak bemutatására, hogy Zsilinszky hogyan vált szegedi ellenforradalmárból a kommunistákkal együtt harcoló antifasisztává: azaz az uralkodó osztály két világháború közötti politikájának értelmetlen, nemzetellenes vonala hogyan kényszerítette a tényekkel berszűrtelen szembenéző embereket korábbi álláspontjuk és nézeteik felülvizsgálására: másrészt ha sikerül bemutatni, hogy Bajcsy-Zsilinszky milyen rétegekre

és milyen mértékben hatott, akkor egyúttal arról is képet kapunk, hogy az értelmiségben, a középosztályokban és a parasztságban milyen gyökerei voltak az antifasisztnak.

Dernői Kocsis László könyve csak az előbbi feladat megoldására vállalkozik. Egy kortárs újságíró, egy személyes ismerős biztonságával — többnyire jegyzetek, hivatkozások nélkül, de olvasmányos, گردülékeny stílussal — vezet végig Bajcsy-Zsilinszky életének ellentmondásain, küzdelmein. Az ifjúkor, az

Áchim-gyilkosság, az egvénsége kialakulásában szerepet játszó hatások rövid áttekintése után rögtön a Gömbössel szemben ellenzékiességbe vonuló Zsilinszkyt mutatja, a tények és események súlya alatt fokozatosan változó nézeteit idézi. A hősében feltárt új és új elmentmondásokkal (Horthyval és más vezetőkkel kapcsolatos illúziók — egy új demokratikus rendért való harc; nacionalizmus, területi revízió — a kis népek összefogása a németek ellen; németellenesség — antibolsevizmus stb.) érzelmeti egyrészt az önmagával vívott nehéz belső küzdelmeket, másrészt a téveszméktől és áligazságoktól mélyen átitatott korban való tájékozódás nehézségeit és gyötrelmeit.

Még külön szint és izgalmat jelent, hogy Dernői számos érdekes, szubjektív (legtöbbször azonban sajnos ellenőrizhetetlen) portrét rajzol Zsilinszky környezetéről, s a 30-as, 40-es évek számos politikusról: Bethlen, Gömbös, Darányi, Teleki, Kállay Miklós, Klebelsberg, Hóman, Eckhardt, Tildy Zoltán és mások arcképe gyarapszik így egy-egy újabb vonással.

Már rögtön olvasás közben feltűnik azonban néhány ténybeli pontatlanság: tévesen írja le Áchim András meggyilkolását; Zsilinszky húszas évek végén szerkesztett lapjának a címe nem *Előre*, hanem *Előrsz*; 1932-ben Zsilinszky még nem volt magányos, hiszen Radikális Pártjának több mint 20 000 tagja volt; Teleki sohasem értett egyet Zsilinszky földreform-terveivel, mert a nagybirtokot mindvégig sérthetetlennek tartotta; 1944-es letartóztatása és Sopronkőhidára való szállítása közben és után nem találkozott Rajk Lászlóval stb.

De könyvének végiggondolása után más súlyosabb problémák is felvetődnek, melyeket még az újságírói felületesség sem magyaráz. Nem beszél pl. az 1935-ben a polgári baloldallal kötött párt-szövetségről, amely pedig fejlődésének egyik fontos állomása volt. Nem beszél továbbá a kommunistáknak és más bal-

oldali személyeknek a börtönből való kiszabadítása érdekében folytatott tevékenységéről. Annál inkább hangsúlyozza viszont szovjetellenességét, sőt úgy állítja be, hogy lelke mélyén még a negyvenes években is egyetértett a Szovjetunió elleni háborúval, holott — bár valóban antimarxista volt — már 1930-ban (*Nemzeti radikalizmus* című művében) nagy tisztelettel és elismeréssel irt a marxizmusról és a Szovjetunió sikereiről. Általában jellemző, hogy Dernői többet foglalkozik hőse elképzeléseivel, írásaival, — elsősorban a könnyen hozzáférhetővel, azoknak is felszínes sallangjaival, ma már könnyen cáfolható ideológiai körítésével, mint azok igazi értékeivel, s főleg szerzőjük tetteivel. (Pamlényi Ervin írta a *Magyar Nemzet*-ben megjelent kritikájában, hogy Dernői nem nézte át pl. a Széchényi Könyvtár kéziratárában őrzött Bajcsy-Zsilinszky-anyagot.) Így aztán nem csoda, ha minden hangsúlyozott becsületessége és egyenes jelleme ellenére is Bajcsy-Zsilinszky Endre egy kisszerű, tévelygő politikusnak tűnik, aki se teljes értékű antifasisztának, se polgári demokratának nem nevezhető (a szerző pontosan így használja ezeket a kifejezéseket), beül Kállay és más politikusok „hintájába”, s 1944-ben egy felületes, könnyelmű szervezkedés vezére lesz. Ennek hibáztatása nem egy illúziókkal terhelt romantikus beállítás követelését jelenti, pusztán a történelmi igazság tiszteletben tartását. Ez igazságot pedig a Széchényi Könyvtár anyaga mellett a Magyar Munkásmozgalmi Múzeumban őrzött dokumentumok is alátámasztják.

A sok vitathatatlan értékkel rendelkező könyv tehát a Bajcsy-Zsilinszky-problémát sajnos nem oldotta meg, mint ahogy nem is oldhatta meg, hiszen erre csak egy tudományos apparátussal — és alapossággal! — dolgozó történész lehet képes. (*Kossuth Könyvkiadó 1966.*)

GÁDOROSI VASS ISTVÁN

PERTORINI REZSŐ: CSONTVÁRY PATOGRFÁIJA

„Vannak örültek, akik lángezüek, és vannak lángezü emberek, akik örültek” — ezt mondja Lombroso, nem pedig, amit a balhit tulajdonít neki, hogy minden zseni örült. Csontváry, amint ebből a lélekrajzból bizonyítva látjuk, a parafrenia expansiva tüneteit mutatta (166). Művészi pályáját éppen kezdődő pszichózis indítja el, s betegségének nyoma ott van minden alkotásának indítékában, megvalósulásában. Korábbi oktalan gátakat tör át ez az első, nagyigényű, ala-

pos előmunkálatokon nyugvó, szerzőjének képzőművészeti érzékenységét is tanúsító patográfia. Az utolsó sorok még mintegy védekező célzata fölülcséges: nyilvánvaló, hogy a patográfia csak egyik összetevője lehet a művészi portrénak, s csak abban az esetben, ha a betegségnek, mint itt, valóban van szerepe az életműben (169).

Korábban is tudtuk, hogy Csontváry — akkor még Kosztka Tivadar — részt vett a szegedi árvíz mentési munkálatai-